

Het elixer der eeuwige jeugd

Opvattingen over pedagogische eros in enkele Nederlandse jeugdleidersbladen tussen 1918 en 1940

in: *Jeugd & Samenleving*
14-0; aug. 1964

De gedachte van opvoeding door vriendschap in de vorm van de pedagogische eros is uit de hedendaagse pedagogische literatuur zo goed als verdwenen. Tot in het begin van deze eeuw komt deze gedachte nog wel voor. De ideeën over opvoeding door vriendschap ontleen de auteurs veelal aan Plato's *Symposium*.¹

De Nederlandse novellist J. Kneppelhout is te beschouwen als een verwoorder van de vorm die de pedagogische eros in de 19e eeuw aannam. In 1835 schreef hij het essay *L'Education par l'amitié*. Daarin bepleit hij dat een volwassen vriend, naast de ouders of een onderwijzer, de opvoeding van een knaap ter hand zal nemen om deze in te leiden in de schoonheid. Deze schoonheid stond voor Kneppelhout gelijk met 'de hoge, heilige poëzie'. Zijn poging om deze ideeën in praktijk te brengen met zijn protégé Jan de Graan liep op een teleurstelling uit.²

In het begin van deze eeuw bloeit de pedagogische eros in een nieuwe gedaante op binnen de vriendschapscultus van de jeugdbeweging. Tussen jongeren onderling en tussen jeugdleiders en jongeren ontwikkelen zich in diverse jeugdorganisaties talloze vriendschappen. In die periode verschijnen de eerste publikaties over deze vriendschapsbanden als vorm van pedagogische eros. Een voorbeeld daarvan is *Het Verkennersleven* van Vanhaegendoren³ die het pedagogisch systeem achter de verkennerij beschrijft. De pedagogische eros en de jeugdvriendschappen krijgen ook hun plaats in de puberteitstheorieën die dan opkomen van G. Stanley Hall (*Adolescence* 1904), van Charlotte Bühler (*Das Seelenleben des Jugendlichen* 1922) en van Eduard Spranger (*Psychologie des Jugendalters* 1924). Met name Spranger werd veelvuldig gelezen en geciteerd en al snel in het Nederlands vertaald.

De gedachten over vriendschap en erotiek zijn verder terug te vinden in jeugdleidersbladen van de jeugdorganisaties. Door een presentatie van de opvattingen uit enkele jeugdleidersbladen wil ik laten zien welke vorm erotiek en vriendschap kregen in de verkennerij en padvinderij van vóór de Tweede Wereldoorlog. Het gaat vooral om de vraag welke pedagogische betekenis daaraan werd toegekend.

Uit de jeugdleidersbladen en een aantal brochures⁴ blijkt dat vriendschappen tussen jeugdleiders en jongens soms in een kwaad daglicht werden gesteld. Men betichtte de padvinderij van homoseksualiteit en maakte daarmee de jeugdleiders verdacht.

Hieruit valt af te leiden dat de felle debatten rond homoseksualiteit, onder andere in verband met de verscherping van de zedelijkheidswetgeving in 1911, niet ongemerkt aan jeugdorganisaties voorbijgingen. Ik wil dan ook laten zien voor welk dilemma de

jeugdorganisaties in dit opzicht kwamen te staan en hoe men de vriendschappen tussen de leiders en hun jongens trachtte te onderscheiden van homoseksualiteit.⁵

De jeugdleidersbladen

Wanneer in de jaren '20 en '30 de geleide jeugdorganisaties opkomen, verschijnen daarmee diverse jeugdleidersbladen zoals *De Kern* (AJC), *Het Leidersblad* van de vrijzinnig-christelijke en van de gereformeerde jeugdorganisaties, *Christus Lux*, *De Katholieke Jeugdleider*, en *De Katholieke Verkennersleider* van de katholieke jeugdorganisaties, het katholieke blad *Dux*, *Het Leidersblad* (Weest Paraat) van de Vereeniging de Nederlandsche Padvindere, en het blad *De Jeugdleider* van het Nederlandsch Jeugdleiders Instituut. Naast de cursussen en conferenties ondersteunden deze bladen de jeugdleiders in hun omgang met de jeugd. Men schreef over de geschiktheid voor het jeugdleiderschap, taken van de jeugdleider, de verhouding van de jeugdleider tot de jongen, meisjes in de jeugdorganisaties, het voor- en nadeel van coëducatie, de positie van de jeugdbeweging naast het gezin en school, puberteit en doel van jeugdorganisaties. Artikelen over erotiek, vriendschap en seksualiteit zijn vrij schaars, maar men schrijft er wel over. Heel expliciet in *Het Leidersblad* van de neutrale padvinderij en in *Dux*. Vandaar dat ik me in dit artikel hoofdzakelijk tot de opvattingen uit deze twee bladen beperk.⁶

Het Leidersblad, van de Vereeniging de Nederlandsche Padvindere, die in 1915 wordt opgericht, verschijnt van 1917 tot in 1931; in 1931 wordt de naam *Leidersblad* gewijzigd in *Weest Paraat*, het parool van de jongenspadvinderij. Een blad voor jeugdleiders van de padvinderij, die in hun vrije tijd met Hollandse jongens uit gegoede kringen optrekken. Het laat zich sterk inspireren door ideeën van Baden Powell zoals die in *Aids to scoutmastership* en *Scouting for boys* te vinden zijn.⁷ Hoofdredacteur Jan Schaap van *Het Leidersblad* vertaalt deze boeken, hij speelt eveneens een belangrijk rol in het opzetten van de Nederlandse padvinderij.

Het tweede blad dat de revue passeert is *Dux*, een katholiek jeugdleidersblad dat van 1927 tot 1970 verschijnt. Het heeft een meer beschouwend karakter en behoort niet tot één specifieke jeugdorganisatie. Er zijn artikelen in te vinden over diverse katholieke jongens- en meisjesorganisaties. Tot 1932 richt het tijdschrift zich vooral op priesters, die zich met de vorming van Rooms-Katholieke rijpende jeugd bezighouden. Daarna stelt het zich ook open voor de leken, die onder andere via de verkennerij in het katholieke jeugdwerk verschijnen. Ik beperk me hier tot de periode 1927 tot 1940.⁸

Opvattingen over erotiek en vriendschap

De vriendschap geeft een bijzonder cachet aan de relatie tussen leiders en jongens. Ze stelt speciale eisen aan de man die een jongen leidt.

Publikaties van de Vereniging de Nederlandsche Padvindders vermelden dat jeugdleiders tot vriendschappelijke omgang met jongens in staat moeten zijn; zij bezitten daartoe een zekere aanleg en persoonlijkheid. Men moedigt deze mannen van het eerste uur aan om het jeugdleaderschap op zich te nemen. Om welke mannen gaat het eigenlijk? 'En toch is een zeker type mensen, die bijzonder behagen schijnen te scheppen in jongens. Men ontmoet leeraren, leiders van jongensclubs, troepenleiders

'Padvindders die een buitenbad gaan nemen', foto van Th. Baron van Pallandt van Eerde bij Hopman Mak, 'Padvinderij', in: Mork's Magazijn 1916

van padvinddersverenigingen, zelfs schijnbaar droge zakenlui, talrijke personen, die in gewone dingen werkelijk verstandig en koel beredeneerd zijn, en die toch een onbegrijpelijke hoeveelheid tijd verdoen in den omgang met jongens. Zij vergeten hun bloemetjes te begieten, zij verwaarlozen hun kaartavondje, zij komen niet meer op hun politieke club, zij laten alle gewichtige aangelegenheden in den steek, om met sportpet en slappen boord of met viervoudig gedeukten hoed en bloote knieën met een troep knapen door het bosch te trekken."⁹

Aanvankelijk kijkt men in Nederland wat vreemd aan tegen de padvinderij. Bezwaren zijn dat het schoolwerk er onder lijdt en dat de padvinderij een drillsysteem is met militaristische bijbedoelingen, snobisme en naïperij van de Tommies. De jeugdleiders ziet men aanvankelijk niet voor vol aan, het zouden geen echte mannen zijn, maar toch ook geen jongens meer.

Dux ziet de priester als meest geschikte jeugdleider. Deze heeft er alle tijd voor en staat dicht bij de jongens. De jeugdleider is er minder in opspraak. Ook hier zegt men dat het om een roeping gaat om een intuïtieve gave. De jeugdleider heeft een taak naast de ouders, die deze

speciale omgang met jongens niet kunnen vervullen. Als jongeren futloos en bedorven zijn, zijn ze dat juist geworden, '... omdat zij niet op 't juiste moment een vriend gevonden hebben of een meer gerijpt en verstandig man, die in staat zou zijn geweest, hen in de vijver te doen afdalen, toen het water in beweging kwam.'¹⁰

Het Leadersblad ziet een jeugdleider als een niet al te volwassen man want dan is de afstand te groot tot de jongens en kan hij zich niet meer inleven in de jongenswereld. Anderzijds zal de jeugdleider ook weer niet teveel jongen met de jongens zijn, want daar krijgen de jongens spoedig genoeg van:

'Van al te grootte jovialiteit en intimiteit moeten zij tenslotte niets hebben. Zij willen niet dat de leider een jongen is zoals zij zelf. Zij hebben er behoefte aan gezag boven zich te voelen (...) Ik weet dat dit niet altijd gemakkelijk is. Het is in vele gevallen de grootste beproeving voor den leider om dien afstand te bewaren.'¹¹

Kortom: de jeugdleider moet boven de jongens staan terwijl hij toch de jongensgeest in zich houdt en de jongenstaal spreekt: 'Het is een der moeilijkste, zo niet het moeilijkste probleem van de leider te weten hoe hij de jongen op grond van vriendschap moet naderen. Hij moet niet te vrij en te "gemakkelijk" zijn, hij moet niet teveel op afstand blijven.'¹²

De discussie in *Dux* vertoont eenzelfde tendens: hoewel de jeugd uit oudere figuren een kameraad zoekt, mogen deze niet te stoer en te mannelijk zijn. Ze handelen als een vader en spreken als een broer: '... men zal niet licht een andere klasse van volwassenen vinden, aan welke het, als aan den priester, gegeven is, het vermogen, als een jong mensch zich bewogen en ontroerd te voelen, ja zelfs te beminnen als een jongen, contact te blijven houden ook als hij den tijd van volwassen man, en man op leeftijd intreedt.'¹³

Behalve kind onder de kinderen te zijn, staat de priester boven het leven, en is hij de meerdere.

Een tweede kenmerk van de opvattingen is dat de jongen zo aantrekkelijk is, omdat de jeugdleider de jeugd die hij bemint, zelf grotendeels verloren heeft. In een brochure van de Vereniging de Nederlandse Padvindders staat hierover een ontboezeming van een jeugdleider: 'Hij bekent me soms in vertrouwen, dat hij zelf verbaasd is over het feit, dat hij zich tot de jongens zoo aangetrokken gevoelt, keer op keer wordt hij in hen teleurgesteld, maar altijd weer wint de betoovering macht over hem. Daar moet een oorzaak zijn voor die betoovering, die zoovelen boeit. En die oorzaak is niet ver te zoeken.'¹⁴

En het antwoord: 'De bekooring van den jongen ligt in zijn onbegrensde mogelijkheden. Een man verdient vaak kennismaking om hetgeen hij is, zelden om hetgeen hij kan worden. Het is een enigszins verootmoedigend feit dat een man, na het passeeren van de dertig, zelden meer verrassingen voor zijn vrienden kan bereiden (...) Maar een jongen! Aan hem is niets bepaalds, niets vastgestelds. De meest onwaarschijnlijke exemplaren bezitten de schoonste mogelijkheden (...) De bekooring van den jongensleeftijd voor hen, die onder den invloed ervan zijn geraakt, is

toch niet zoo onbegrijpelijk als het eerst wel scheen. Kunt gij u de ademlooze spanning voorstellen waarmee een orchideeënkwaker een nieuwe soort bespiedt, die op 't punt is te gaan bloeien en waarvan hij de bloem nog niet kent? (...) hij ontvangt als belooning voor zijn arbeid enkele fonkelende druppelen van het elixer der eeuwige jeugd.¹⁵

Het is de vormbaarheid van de jongen en de invloed die de jeugdleader daarop kan uitoefenen die aantrekkingskracht bezit.

Daarnaast schrijft men dat door omgang met jongens, de herinnering aan de eigen jeugd levendig blijft en dat het de leiders zelf jong houdt. Wie uit zijn eigen jeugd vergeten is wat een jongen is, die zal beter niet aan het jeugdleaderschap kunnen beginnen. De herinnering aan dit paradys perdu, evenals het *déjà-vu* van de jongenswereld bij de jeugdleader, garanderen dat hij de jongen volkomen begrijpt.

Dux beschrijft eveneens de aantrekkingskracht van de jeugd: 'Bij dit krachtsgevoel hoort nog iets anders: zich aan te sluiten, wat men de "Urtrieb zum Jugend" zou kunnen noemen - ik bedoel de aantrekkingskracht, die alles wat leeft en in het bijzonder het jonge leven op ieder sociaal ingestelden mensch moet hebben.'¹⁶

Een *derde kenmerk* van de opvattingen is dat men vriendschap vooral definieert vanuit de behoefte van de jongen. Op deze leeftijd streven jongens naar vriendschap met een oudere figuur.

Het Leidersblad stelt dat jongens verlangen naar een speciale vriendschapsband, zeker als ze wat ouder zijn en de voortrekkersleeftijd bereiken. De voortrekker heeft behoefte aan een individuele vriendschap met een oudere man, die als *Pater Familias* optreedt.

Dux gaat iets verder op deze behoefte in, die zou voortkomen uit het eenzaamheidsgevoel op deze leeftijd. De vriendschap tussen jongens onderling schiet hier tekort, het is een vorm van voor-vriendschap. De band met een oudere jongen heeft een meer duurzaam karakter. Ook is daar het gevaar van zinnelijkheid geringer. De jeugd zou geen natuurlijke afkeer van ouderen hebben. Als deze figuren op het gebied van idealen hoog en ver weten te mikken, staan ze zelfs in de hoogste gunst.

'De onvolwassene zoekt geestverwantschap buiten de familiekring, hij voelt zich in sommige opzichten meer thuis bij anderen. Bovendien drijft hem 't eenzaamheidsgevoel naar vriendschap en gemeenschap. Achter 't zelfbewust handelen zit 'n gevoel van machteloosheid, en 'n verlangen naar iemand op wien hij steunen kan, iemand die steeds bereid is aan te horen, wat hem innerlijk bezighoudt, die de gevoelswisselingen kalm en rustig verdraagt. Daar de ouders hierin meestal niet de aangewezen personen zijn, moeten jeugdbeweging en jeugdleaders hun taak geleidelijk overnemen. Maar weet men in deze kringen wel voldoende wat de organisatie moet geven, wat de rijpere jeugd er van verwacht...'¹⁷

De priester zou deze rijpere man zijn, van wie de jeugd houdt, of voor wie ze 'schwärmt'. Het is zijn taak er voor te zorgen dat dit verlangen een object vindt. Het wezen der erotiek is het aangewezen op de ander. De ander is nodig als 'Ergänzung'. De aantrekking tot de rijpere

man is op deze manier voor de jongen een aanvulling. *Dux* verwijst ook naar literatuur die erotische vriendschappen in de pedagogische sfeer beschrijft, zoals *Der Zauberberg* van Thomas Mann. Men noemt het een taak voor de jeugdleader de jongens voor zich te winnen om zo aan hun behoefte tegemoet te komen.

Een *vierde kenmerk* van de opvattingen over erotisch getinte vriendschap is dat men deze in een klassieke traditie plaatst, of ze in een hoger licht ziet. Zo wordt in *Het Leidersblad* deze erotiek in de traditie van de middeleeuwse riddersymboliek van Koning Arthur gezien. Men ontleent hieraan bijvoorbeeld de installatieplechtigheden voor de voortrekker.

De ridder is de verpersoonlijking van de mannelijke held, die door de jongen zozeer wordt bewonderd. Of men vermeldt de Middeleeuwse kruistochten, waarin ridders en eerzuchtige schildknapen samen een onderlinge band smeden. De sterke band tussen jongelingen en mannen in de Grieks-Perzische oorlogen, die men aanhaalt, moet een herinnering oproepen aan hartstochtelijke vriendschap.

Het Leidersblad refereert aan deze klassieke tradities en benadrukt dat de padvinder warme vriendschap nodig heeft van een man, die hij kan bewonderen en die niet onbehulpzaam naast hem staat. Een leider die deze vriendschap aandurft hoeft aan de jongen niet te twijfelen: '... hij zal dit alles beantwoorden met een gloeiende geestdrift, een minachting voor veinerij en een vrolijke kameraadschap (...). Zo strekt ook de hedendaagse voortrekker in stilte zijn handen uit en staat, evenals de Ephebos in Athene gereed om de last van de verantwoordelijkheid van die mannelijke leeftijd op zijn schouders te nemen. Binnen hem woelt de kracht, die hem ver boven de alledaagse idealen van de tegenwoordige tijd verheffen kan, wanneer slechts een man hem wil leiden.'¹⁸

Ook *Dux* ziet dergelijke vormen van vriendschap in een hoger licht, maar men waarschuwt jeugdleaders ervoor de liefde van een jongen niet alleen te objectiveren in de eigen persoon. De priester-jeugdleader is een bovennatuurlijk persoon. Hij blijft een bewonderde koningszoon, een transparant van God: 'In zoverre als hij Gods wezen weerspiegelt en in zoverre hij er toe dient, de rijpende jongeling via zichzelf God te laten zien en tot God te voeren; in zoverre heeft hij recht op die afhankelijkheid.'¹⁹ De erotische bevrediging die het pedagogisch contact met zich mee brengt staat niet los van de liefde tot God.

De pedagogische relatie

Deze opvattingen over erotiek en vriendschap geven aan de relatie tussen jeugdleaders en jongens een bijzonder karakter.

Op de eerste plaats zien we de jeugdleader als een nieuwe figuur in de opvoeding naar voren komen. De jeugdleader verschilt duidelijk van de oudertoonbeeld of de onderwijzer, en laat meer ruimte open voor vriendschap. Hij is niet alleen een vriend maar eerder een vriendelijke

opvoeder. De erotische spanning in deze relatie heeft ook duidelijk begrenzingen, in die zin dat het om een *pedagogische* eros gaat. Dat betekent dat er een mate van distantie tussen opvoeder en opvoeding overeind blijft; hij moet zeer dicht bij de jongens staan, hen begrijpen, hun taal spreken, zich als een jongen kleden. Hij is echter ook een pedagogisch lichaam dat uiteindelijk boven de jongens staat, zodat de jongen dit kan bewonderen. Juist deze ongelijkheid, die de basis van deze pedagogische relatie vormt, is tegelijkertijd de aantrekkingskracht van de pedagogische eros.

Op de tweede plaats valt op dat de band tussen jeugdleader en jongen niet het karakter heeft van een éénzijdige pedagogische relatie in de zin dat er sprake is van éénrichtingsverkeer tussen volwassene en jongere. Niet alleen de jongen heeft er baat bij.

Het paradys perdu van de jeugdleader keert via de omgang met jongens voor de jeugdleader enigszins terug, zodat deze opnieuw van de jeugd kan genieten. De betovering van de jeugd houdt de herinnering warm aan wat verloren is. Zo blijft de jeugdleader zelf vitaal en jong door het elixer der eeuwige jeugd.

De diepere grond van het pedagogisch contact is een zekere vorm van liefde tussen opvoeder en opvoeding. Het is deze liefde die bij de jongen een wederliefde oproept, waardoor het geheim van het pedagogisch contact, de wederkerige belangstelling, mogelijk wordt.

Op de derde plaats heeft het verlangen naar vriendschap vanuit de jeugdleader gezien een pedagogisch karakter. Het wordt gestructureerd door de behoefte van de jongen aan een oudere figuur, om zich met deze vriendschap te kunnen verrijken. Zo verenigen zich in deze pedagogische vriendschap zowel het (terug) verlangen van de opvoeder naar de jeugd, als het streven van de jongen naar begrip bij een oudere vriend.

Op de vierde plaats, en hiermee raken we de kern van de zaak, komt het karakter van deze vriendschapsverhoudingen nauw overeen met die van de pedagogische eros in de platonische zin. Deze vorm van eros is indertijd door Eduard Spranger, die tot in de jaren vijftig veelvuldig werd geciteerd, uitgebreid beschreven. Hij zag deze eros als een esthetische vorm van liefde, welke zich zonder zinnelijke begeerte – met belangeloos welbehagen – op de schoonheid van het menselijk lichaam en van de ziel richt. Het betreft hier dus de pedagogische liefde voor iets lichamelijk schoons, dat zich ontwikkelt, en liefde voor de zuiver psychische schoonheid, die rijpheid en wijsheid uitstraalt. De eros krijgt hier gestalte binnen een klassieke traditie van de Griekse opvoeding; de verhouding jeugdleader-jongen komt daarmee overeen. De pedagogische eros maakt deel uit van relaties, die gekarakteriseerd worden door autoriteit, hiërarchie en sterke benadrukking van verschillen tussen volwassenen en jongeren en tussen de geslachten.

Behalve de platonische vriendschap komen we in *Het Leidersblad* vergelijkingen tegen met het Spartaanse opvoedingsideaal en de ridderschildknaap-romantiek. Telkens relaties die hun rechtvaardiging vinden in klassieke tradities. De ongelijkheid in de relatie is het uitgangspunt en wordt via de pedagogische eros weer tot een aantrekkingskracht.

De angst voor verdachtmakingen

Wanneer homoseksualiteit ter sprake komt dan gebeurt dat meestal in negatieve zin, zowel in de jeugdleadersbladen als in pedagogische literatuur. Met name de theorie van Hans Blüher over het 'homoseksuele karakter' van de Wandervogel²⁰ ziet men als een gevaar. Spranger keert zich hier in *Psychologie des Jugendalters* tegen, omdat jongeren zich erin

'Ochtendoilet', foto van Th. Baron van Pallandt van Eerde bij Hopman Mak, 'Padvinderij', in: Mork's Magazijn 1916

zouden herkennen, en omdat ze zichzelf vervolgens als homoseksueel zouden betitelen. De pedagogische eros en de jeugdvriendschappen wil men van homoseksualiteit duidelijk onderscheiden.

De visie op homoseksualiteit als een ziekte, getekend door de wetenschappelijke publikaties van die tijd, komt duidelijk in *Het Leidersblad* tot uiting. Men schrijft dat de verkeerde geslachtsdrift op een pathologische aanleg berust: 'Zij openbaart zich door een gesl. neiging tot het eigen geslacht, waarbij zelfs verschil in leeftijd geen misdadig beletsel vormt, zij uit zich zelfs in afkeer tot het vrouwelijke geslacht en kenmerkt zich soms in zeer eigenaardige aanhankelijkheidsbetuigingen tot personen van het eigen geslacht (...) mocht deze ziekte een leider hebben aangetast, dan kan hij slechts op een wijze het medelijden van zijnen medemensch nog waardig blijven, namelijk als hij uit eigen beweging, uit gevoel van verantwoordelijkheid voor zichzelf, zijn jongens en de organisatie die hij lieft, onmidd. vlijkelijk verlaat, vóórdat hem door zijn misdaad, want dat wordt het voor hem, het brandmerk der schande voor altijd wordt

opgedrukt (...) Het is hier niet de plaats om verder over knapenliefde uit te wijden. Wee, elke vereniging, die door hare leden met dit euvel besmet wordt. Elk bestuur moet niet alleen waken tegen dit besmettingsgevaar, maar haar ook met onverbiddelijke strengheid, zonder aanzien des persoons bestrijden.²¹

Men betreedt hier volgens de auteur het terrein van de zenuwarts. *Het Leidersblad* nam een duidelijke afwijzende houding aan tegenover verdachtmakingen van buitenaf. Juist de padvinderij had het kwaad te verduren. Men verdedigde zich herhaaldelijk tegen beschuldigingen van excessen op zedelijk gebied, en benadrukte het belang van goede leiderscursussen, zodat minderwaardige individuen zichzelf zouden uitzuiveren.

Een leider die zich te zwak voelde kon de padvinderij geen betere dienst bewijzen, dan deze te verlaten: 'Daarom kan geen padvinder van welke rang ook, langer een plaats in onze organisatie innemen, wanneer hij zich onwaardig voelt of erger nog op sexueel gebied hem slechts den geringsten smet zou kunnen aangewreven worden, ja zelfs waar hij een gegronde verdenking op zich laadt, moet zulks een reden zijn om uit onze organisatie te worden verbannen.'²²

In *Dux* waarschuwt de arts G. Lubbers²³ voor een toename van de verleiding en voor de groei die de homoseksualiteit plotseling zou doormaken. Door verleiding kan de liefde op het eigen geslacht gefixeerd raken. Hij waarschuwt met name tegen leiders met een suggestieve kracht zoals Gustav Wyneken, die een zinnelijk erotische vriendschapsband tussen leider en jongen bepleitte in zijn boekje *Eros*.²⁴

In onderscheid tot *Het Leidersblad* stelt men in *Dux* niet, dat bij verdenking de betrokkenen de organisatie dienen te verlaten. Tegen de verleiding bracht men het schaamtegevoel en de beheersing in het geweer. Ook vervulde bij de katholieken de biecht hier een bijzondere rol.

In de jeugdorganisatie staat het katholieke dogma centraal: '(...) ongeoorloofdheid van iedere sexuele bevrediging buiten de monogamie volgens Christelijke opvatting. Welke verwildering van het eerste het gevolg zal zijn, is nog in de verste verte niet te voorzien: waarom zouden wij als wij zoo voortgaan, niet na eenigen tijd weer gaan leven als de Grieken en Romeinen en de pederastie niet weer in eere brengen als de meest natuurlijke uiting der van de voortplanting losgemaakte sexualiteit?'²⁵

In dit klimaat van de verdachtmakingen en met de nieuwe zedelijkheidswetgeving van 1911 op de achtergrond is het niet verbazingwekkend dat jeugdleiders geen hechte vriendschappen aandurven. In deze zedelijkheidswetgeving werd een artikel ingevoerd, paragraaf 248 bis, dat geslachtelijk verkeer tussen meerderjarigen en minderjarigen van hetzelfde geslacht strafbaar stelde.²⁶ De angst voor de verdenking laat de jeugdleider niet gemakkelijk los, tenminste te oordelen naar een lezing van C.P. Gunning.²⁷ Daarin moedigt hij de jeugdleiders aan om kameraadschap niet uit de weg te gaan. Ze zouden *W*ing zijn voor echte, hechte kameraadschap en innige vriendschap, omdat er dan wat van

gezegd wordt. De leiders zouden aangegrepen zijn door de angst voor het seksuele.

De verscherping van de zedelijkheidswetgeving in 1911 en vooral de invoering van artikel 248 bis komt onder druk van katholieken en gereformeerden tot stand. Volgens Minister Regout moet de minderjarige beschermd worden tegen homoseksuele ontucht door meerderjarigen, omdat juist de meerderjarige wellusteling, bij voorkeur zijn slachtoffers zoekt in aankomende jongelingen, die nog onervaren genoeg zijn, om de slechte bedoelingen niet aanstonds te doorgronden.²⁸

In zijn onderzoek naar veroordelingen wegens seksuele misdrijven noemt Drukker²⁹ het aantal van 714 mannen (ouder dan 17 jaar) die tot 1931 op grond van overtreding van artikel 248 bis werden veroordeeld. In 10 procent van de gevallen van homoseksuele ontucht bleek de dader hopman of leider bij padvinderversenigingen te zijn. Steeds weer las hij in de dossiers: 'Richtte knapenvereniging op; leider van jongenskamp; leider van padvinders.'

Het is de vraag welke conclusies men mag verbinden aan de cijfers die Drukker over de veroordelingen van artikel 248 bis geeft. In de loop der jaren vanaf 1911 tot 1930 neemt het aantal veroordelingen namelijk gestaag toe: van 5 (1911), 22 (1916), 39 (1921), 48 (1926) tot 50 (1930). Betekent dit dat erotische vriendschappen tussen volwassen mannen en jongens eveneens in toenemende mate verdacht werden en dat deze vriendschappen meer en meer in een strafbare sfeer terecht kwamen?

Betekent dit ook dat de pedagogische eros tussen mannen en jongens in die periode steeds vaker met homoseksualiteit wordt geassocieerd? In elk geval hebben de groei van de publieke bekendheid met homoseksualiteit en de toepassing van artikel 248 bis hun invloed op de houding van jeugdleiders gehad. Uit een later onderzoek van Zeegers³⁰ blijkt dat onderwijzers of jeugdleiders hun omgang met jongens soms pas ná een beschuldiging in termen van seksualiteit zagen. Daarvoor zagen ze er niets verkeers in, of ze vertelden dat de intieme omgang de kinderen juist op hun gemak stelden.

Zeegers vermeldt een uitspraak van de Hoge Raad uit 1931, waarin een padvindersleider zich erop beriep 'dat hij de ten laste gelegde handelingen had gepleegd in het belang van de slachtoffers.'

Verder onderzoek naar de pedagogische eros in de jeugdorganisaties en naar de veroordelingen van jeugdleiders zal hopelijk tot beantwoording van de vraag kunnen leiden of de toenemende wetenschappelijke en sociale bemoeienis met homoseksualiteit in de loop van deze eeuw, en de toepassing van de zedelijkheidswetgeving, de visie op deze vriendschapsbanden in haar nadeel hebben beïnvloed.

Uit de hier gepresenteerde opvattingen blijkt dat men desondanks in de jeugdorganisaties de gedachte van opvoeding door vriendschap, als drijvende kracht van de jeugdorganisaties, niet zonder meer over boord zette.

De opvatting *W*an uit de jeugdleidersbladen laten zien in welke vorm de pedagogische eros, als bijzondere vriendschapsband tussen jeugdleiders

en jongens, in het begin van deze eeuw opbloede. Ook bleek dat de pedagogische verhoudingen in het derde milieu (jeugdorganisaties), naast die in gezin en school, niet zonder deze vorm van erotiek en vriendschap voorstelbaar zijn. Althans niet vanuit de visie van jeugdleiders geredeneerd, zoals die in de leidersbladen werd verwoord. De pedagogische verhoudingen in de jeugdbeweging kwamen daarmee tegemoet aan de behoefte aan erotiek en vriendschap tussen deze mannen en jongens onderling.

Dit gebeurde niet zonder problemen, want de doorbraak van homoseksualiteit en de verscherping van de zedelijkheidswetgeving gingen niet ongemerkt voorbij aan deze vriendschapscultus. Deze kwam op een bepaald moment, waarschijnlijk in toenemende mate, in een kwaad daglicht te staan. Diverse jeugdorganisaties werden er op een of andere manier toe gebracht zich te verdedigen tegen beschuldigingen van homoseksualiteit.

Het blijft vooralsnog speculatief te veronderstellen dat door deze ontwikkeling deze vorm van pedagogische eros na de Tweede Wereldoorlog verdwenen is.³¹ Ook andere ontwikkelingen, zoals de invoering van coëductie en de geringere nadruk op het verschil tussen de geslachten, speelden waarschijnlijk een rol bij het verdwijnen van deze vorm van pedagogische eros.

Zonder al te veel nostalgie kan een inzicht in de wereld van deze romantische vriendschappen en van deze pedagogische eros in de jeugdbeweging ons tot de vraag brengen hoe het daarmee in onze tegenwoordige tijd zit. Waar spelen zich momenteel erotische momenten in de pedagogische relaties af? Is de vanzelfsprekendheid van bijzondere vriendschappen tussen mannen en jongens in onze tijd niet verminderd, omdat we deze moeilijker in een bepaalde context kunnen plaatsen? Zijn wij bovendien niet geneigd, om na de periode van de seksuele revolutie uit de jaren zestig, eerder in termen van seksualiteit te denken in plaats van in termen van bijvoorbeeld erotiek zodra zich dit soort vriendschappen tussen mannen en jongens manifesteren?

Noten

1. In dit artikel beperk ik me tot de pedagogische eros tussen mannen en knapen, niet alleen omdat de literatuur uit de periode grotendeels zelf al deze selectie aanbrengt. Een andere meer doorslaggevende reden is dat ik deze vriendschappen tussen mannen en jongens in samenhang wil beschouwen met het opkomend debat over mannelijke homoseksualiteit en de zedelijkheidswetgeving. Bovendien zal na lezing van de opvattingen blijken dat in onze tijd dergelijke vriendschappen tussen mannen en jongens minder gemakkelijk voorstelbaar zijn.

2. *L'Education par l'amitié* werd door Marita Mathijssen en Frank Ligetvoet vertaald en voorzien van een inleiding uitgegeven bij Querido, Amsterdam 1980.

De vriendschap van J. Knepelhout met Jan de Graan wordt beschreven in J. Knepelhout, *Een beroemde knaap* (bezorgd door Drs. Marijke Stapert-Egger), 's-Gravenhage, 1981.

3. Dr. M. Vanhaegendoren, *Het Verkennerstev* (uitgave 'Vox Romana', Schiebroek 1941 (deel 11/III).

4. In de begintijd van de padvinderij verschenen brochures van lezingen die diverse pedagogen en jeugdleiders hielden over het jeugdleiderschap. Zie hierover ook: E.H. Edinga, *Op zoek naar het rechte spoor. De beginjaren van de padvinderebeweging in Nederland*. Doctoraalscriptie Nieuwste Geschiedenis, Groningen 1976.

5. Ik wil hiermee niet suggereren dat men indertijd deze vriendschappen niet als homoseksueel kon opvatten vanwege het taboe dat daarop berustte. Ook een interpretatie van deze vriendschappen achteraf als zijnde homoseksueel is een interpretatie die vanuit onze tijd te gemakkelijk en onterecht is, alleen al omdat het seksuele aspect daardoor overtrokken wordt.

6. Voor een inhoudsanalyse van deze twee bladen zijn alle jaargangen tot 1940 doorgenomen; alle artikelen waarin erotiek en vriendschap tussen jongens, tussen jongens en jeugdleiders, evenals homoseksualiteit gethematiserd werden, kwamen voor selectie en verwerking in aanmerking. De hier gepresenteerde passages zijn er slechts een deel van.

7. R.S.S. Baden Powell, *Scouting for boys*, 7e dr. London 1909 en *Aids to scoutmastership*, London 1920.

8. Zie voor een uitgebreide beschrijving van het blad *Dux: Tussen jeugdzorg en jeugdemancipatie*. Baarn, Ambo, 1979 (Uitgave van *Jeugd en samenleving* (1979) nr. 7-8).

9. Uit: A., Slingervoet Ramondt, 'Wat ons aantrekt in de padvinderij', Voordracht gehouden in 1916 te Amsterdam. Uitgegeven door Vereniging 'De Nederlandsche Padvinders', z.p., z.j.

10. G. Lamers, 'Leeren door doen als vormingsbeginsel der rijpende jeugd', in: *Dux* 1927/28 p. 73-80.

11. C.P. Gunning 'Leiderscursus', in: *Het Leidersblad* 1921 p. 38-44.

12. P.W. Horne, 'De ideale leider', in: *Het Leidersblad* 1922 p. 29.

13. H. van Waesberghe, 'De innerlijke verhouding van den geestelijken leider tot den jongeman', in: *Dux*, 1927/28 p. 116-118.

14. Zie noot 9.

15. Zie noot 9.

16. Zie noot 13.

17. Th. Rutton, 'Een psychologie van de rijpende jeugd is van dwingend belang', in: *Dux* 1927/28 p. 25-27.

18. Dr. F. Griffin, 'Het jongensvraagstuk', *Het Leidersblad* 1930 p. 156.

19. G. Lubbers, 'Het sexueele vraagstuk in de jeugdbeweging', in: *Dux* 1931/32 p. 161-165.

20. Hans Blüher, *Die deutsche Wandervogelbewegung als erotisches Phänomen*, 6^e dr. Prien 1922.

21. R. Römer, 'Het sexueele vraagstuk voor den troepleider', in: *Het Leidersblad* 1920 p. 21-27.

22. Idem.

23. Zie noot 19.

24. Gustav Wyncken, *Eros. Lauenburg* 1921. Hij schreef dit werkje als een pleidooi tegen beschuldigingen in een schandaal rond zijn persoon, vanwege het feit dat hij twee van zijn pupillen naakt zou hebben omarmd.

25. P. de Bruin, 'F.W. Foersters Sexueele opvoedkunde', in: *Dux* 1928/29 p. 83 e.v.

26. Zie: M. Salden, 'Artikel 248 bis Wetboek van Strafrecht. De geschiedenis van een strafbaarstelling', in: *Groniek* 66 Groningen 1980, en M. van Lieshout, 'Stiefkind der natuur, Het homobeeld bij Aletrino en Von Römer' in: M. Duyves e.a. (redactie), *Homojaarboek 1*. Amsterdam 1981, p. 75-105. Hierin komen de doorbraak van homoseksualiteit in de literatuur, evenals het daarmee samenhangende anti-homoseksuele klimaat ter sprake.

27. C.P. Gunning, *Hebben de jeugdleiders een taak te vervullen ten aanzien van de Sexueele Opvoeding der jeugd?* Amsterdam 1922, p. 20.

28. R. Tielman, *Homoseksualiteit in Nederland, studie van een emancipatiebeweging*. Meppel 1982, p. 76-77.

29. L. Drukker, *De sexueele criminaliteit in Nederland 1911-1930's*-Gravenhage 1937.

30. M. Zeeegers, *Sexuele delinquenten*. Amsterdam 1966, p. 144-154.

31. P. Rossmann, *Sexual experience between men and boys*. London 1979, p. 104-105, komt tot een soortgelijke veronderstelling dat traditionele samenlevingen die vijandig staan ten opzichte van homoseksualiteit de man-boy-love tolereren, terwijl omgekeerd in de moderne 20e eeuwse samenleving, waarin homoseksualiteit tussen volwassenen wordt getolereerd, de man-boy-love relaties taboe worden.

J.Z. Eglinton, *Greek love*. London 1971, constateert dat sinds eind 19e eeuw de man-boy-love verdween onder invloed van puriteinse wetten, de anti-seksuele moraal, de verandering van de rol van de adolescentie en de opkomst van de theorieën over homoseksualiteit.